

ARAP BAHARI VE SONRASINDA ABD’NİN LİBYA POLİTİKASI

USA’S LIBYA POLICY IN THE ARAB SPRING AND ITS AFTERMATH

Ömer Fatih ÖZKAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
omerfatihozkan95@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6118-1058

Gönderim 03 Temmuz 2020 - Kabul 08 Ekim 2020
Received 03 July 2020 - Accepted 08 October 2020

Öz: 2010 yılında Tunus’ta başlayan ayaklanmalar kısa sürede birçok ülkeye yayılmış ve bazı ülkeler için sonu gelmeyen Arap Baharı süreci başlamıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da otoriter rejimlere karşı başlayan ayaklanmalar ile ABD’nin çıkarlarını koruması ve değişimin gidişatına karşı politika üretmesi elzem hale gelmiştir. Libya Devrimi’ne kadar olan süreçte, ABD-Libya ilişkileri gergin bir çizgide seyretmiştir. Barack Hussein Obama yönetiminde Irak ve Afganistan örneklerinden dolayı daha pasif bir duruş sergileyen ABD, sorumluluğu tek başına üstlenmekten kaçınmış ve daha fazla işbirliğine dayalı bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Donald Trump yönetimi ile birlikte devrim sonrası süreçte muğlak politikalar takip etmiştir. Libya, devrim sonrasında siyasi kriz ve iç çatışmalara sürüklenmiş ancak Rusya, BAE, Mısır ve Türkiye’nin etkin olduğu bu krize ABD şu ana kadar doğrudan dahil olmayı tercih etmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaddafi, ABD, Obama, Trump, Libya

Abstract: The uprisings that started in Tunisia in 2010, spread to many countries in a short time and the endless Arab Spring process started for some countries. With the riots against the authoritarian regimes in the Middle East and North Africa, it has become essential for the USA to protect its interests and to produce policies against the course of change. During the period until the Libyan Revolution, the US-Libya relations followed stretched line. Taking a more passive stance under the administration of Barack Hussein Obama due to the examples of Iraq and Afghanistan, the USA avoided taking the responsibility alone and preferred to pursue a more cooperative way. Along with the Donald Trump administration, uncertain policies followed in the post-revolutionary period. Libya after the revolution was dragged into a political crisis and internal conflict but Russia, UAE, Egypt and Turkey effectively to this crisis that the United States did not choose to be involved directly until now.

Keywords: Kaddafi, USA, Obama, Trump, Libya

GİRİŞ

Akdeniz'in kıyısında bir Kuzey Afrika ülkesi olan Libya, antik çağlara dayanan tarihiyle birçok devletin hakimiyeti altında kalmıştır. Fenikeliler, Kartacalılar, Romalıların ardından İslam devletleri ve 1553'te Osmanlı hakimiyetine girmiş, yaklaşık dört asır Osmanlı hakimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte 1911'de İtalyanlar burayı işgal etmişlerdir. Trablusgarp Savaşı sonrası imzalanan Uşi Anlaşması ile birlikte Libya'da Osmanlı hakimiyeti fiilen sona ermiştir. 1951'e kadar süren bağımsızlık mücadelesi Birleşmiş Milletler öncülüğünde zafer ile sonuçlanmış, Libya bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. 1969 yılında, Albay Muammer Kaddafi'nin darbesi sonrası monarşi sona ermiş ve Libya Arap Cemahiriyesi kurulmuştur. Muammer Kaddafi iktidarında geçecek olan 42 yılda, petrol zengini Libya, Sosyalizm ve İslam çizgisinde bir politik rejimi takip etmiştir.

42 yıl boyunca Muammer Kaddafi tarafından yönetilen Libya, 15 Şubat 2011 tarihinde insan hakları savunucusu Fethi Tarbel'in tutuklanması sonrasında Bingazi'de başlayan protestolar ile birlikte iç savaşa sürüklendi. 18 Mart 2011'de, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 'nde Libya'nın gündeme alınması ve uçuşa yasak bölge uygulaması ile Libya'ya askeri operasyonun önünü açan 1973 sayılı karar kabul edildi. Kararın alınmasının hemen sonrasında da 19 Mart'ta uluslararası askeri koalisyon, "Şafak Yolculuğu Operasyonu" ile hava operasyonlarına başladı. Birleşmiş Milletler (BM) 'in aldığı bu uluslararası askeri müdahale kararı, Kaddafi dönemine son vermekle beraber Libya'da 2011'den günümüze kadar yaşanacak olan iç çatışmaları da tetiklemiş oldu.

Tunus'ta 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci Libya, Cezayir, Suriye, Mısır, Ürdün, Yemen'de geniş çapta; Umman, Irak, Fas, Suudi Arabistan ve Lübnan'da küçük çapta değişimleri beraberinde getirdi. Tunus ve Mısır diğer ülkelere kıyasla istikrarı sağlayabilmiş olsalar da, Suriye, Yemen ve 17 Şubat 2011'de başlayan ayaklanmalar ile birlikte Arap Baharı sürecine dahil olan Libya'da istikrar sağlanamadı.

Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da köklü değişiklikleri beraberinde getirirken, sürecin sonunu hala getiremeyen ülkeler bölge üzerinde takip edilen politikaların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kıldı. Bu süreç ile birlikte ortaya çıkan yeni krizlerin çözümü için uluslararası işbirliğinin önemi belirgin bir şekilde ortaya çıkmış oldu. Ancak bugün gelinen noktada Yemen'in içinde bulunduğu durum, Libya'da ve Suriye'de neredeyse 9. yılını bitiren iç çatışmaların hala çözüm bekliyor olması, bu krizlerin çözümüne karşı işbirliğinin yerini çıkar çatışmalarının aldığını gösteriyor.

ABD, kuşkusuz Arap Baharı sürecine karşı yaklaşımı en çok merak edilen ülkelerin başında geliyordu. Libya'nın Arap Baharı sürecine dahil olması ile birlikte Barack Obama yönetiminde ABD, Kaddafi rejimiyle bağlarını kesmiş ve üst düzey rejim üyelerine karşı yaptırımlar yürürlüğe koymuştur. Kaddafi rejiminin artık sona erdiğini ilan ederek bir bakıma ayaklanmalara destek verdiğini de ortaya koyan ABD, birkaç Avrupa ve Arap ülkesiyle birlikte BM'ye, çatışmaya askeri müdahale

yetkisi vermesi çağrısında bulunmuştur. ABD hızlı bir şekilde Libya'daki büyükelçiliğinin faaliyetlerini askıya almıştır. ABD, Arap Baharı'nda sürece dahil olan ülkelere karşı ortak bir politika izlemek yerine her ülke için farklı bir politika belirleme yolunu izlemiştir. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin İsrail ve bu bölgedeki çıkarları ekseninde ABD'ye etkileri ve sonuç olarak ABD dış politikasına yansımalarına baktığımızda ABD'nin öncelikle ulusal çıkarları çerçevesinde değişime ayak uydurmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Bu çerçevede çalışmanın birinci amacı, ABD-Libya ilişkilerinin, Muammer Kaddafi iktidarı özelinde, tarihsel sürecinin öne çıkan noktalarını ele almak ve sonrasında ise ABD'nin güvenlik algısı ve başkanların dış politika öncelikleri çerçevesinde, Libya Devrim'i öncesinde ve devrim sürecinde ABD'nin yaklaşımını ve ortaya koyduğu politikaları incelemektir. İkinci amaç ise ABD'nin devrim sonrasında izlediği politikaları ortaya koymaktır.

1. MUAMMER KADDAFİ İKTİDARI ÖZELİNDE LİBYA-ABD İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ZEMİNİ

1 Eylül 1969'da Albay Muammer el Kaddafi önderliğindeki Libyalı subaylar, Bingazi'de önemli hükümet kurumlarını ele geçirdi ve Libya'da monarşi sona erdi. Muammer Kaddafi, zamanla askeri unvanını kullanmayı bırakmış ve kendisini "Devrim Rehberi" ve "Kardeş Lider" olarak adlandırmaya başlamıştır. Libya'da darbeyle yönetimi ele geçirmesi sonrasında siyasi hayatı kontrolü altına alan Kaddafi'nin dış politikasının, özellikle iktidarı ele geçirmesini takip eden ilk dönemlerde üç önemli faktör üzerinde şekillendiği görülmektedir (Bruce, 2008: 93). Bunlar;

1. Arap milliyetçiliği
2. Müslüman toplumların korunması
3. Emperyalizme karşı mücadele eden gruplara küresel desteğin sağlanması

Muammer Kaddafi döneminde Libya – ABD ilişkilerini incelerken, ABD'li elitler Kaddafi'nin dış politikasını onun kişiliğini belirleyen psikolojik durumundan yaklaşarak ele aldılar. Buna göre Kaddafi irrasyonel, güce aç, sınırsız hırsları olan bir kişiliğe sahipti (Jane Deeb, 1991: 6-10). Kaddafi'nin ülkeyi sosyalizm ve İslam çizgisinde idare etme ve emperyalizme karşı mücadele eden gruplara destek sağlama amacı, Libya - ABD ilişkilerinin dostane bir düzeyde gelişmeyeceğini gösterdi. Libya'da petrolün 1959 yılında ortaya çıkarılması, ABD-Libya ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesi ile birlikte ABD burada çıkarlarına yönelik politikalar izledi. 1960'lı yılların başlarında, petrol sahalarını ve boru hatlarını geliştirmek için gönderilen ABD'li personeller Trablus'ta bulunan ve o zaman için ABD dışında bulunan en büyük ABD tesisi olan Wheelus Hava Üssü'ne yerleştirildi. ABD'nin bu üsteki varlığı Muammer Kaddafi ile birlikte 1970'e gelindiğinde sona erdi. Yeni anayasanın hazırlanma sürecinde başbakanlık ve savunma bakanlığı görevlerini yürüten Kaddafi, İngiliz askeri üslerini de boşalttırdı ve askeri birlikleri ülkeden çıkardı. Ülkesindeki petrol şirketlerini ulusallaştırarak Cemal Abdünnasır'ın Arap dünyasındaki rolünü

üstlenmeye çalıştı. Soğuk Savaş'ın getirdiği iki kutuplu dünyada SSCB ile yakın ilişkiler geliştirmesi, ABD ile ilişkilerin sıfır noktasına gelmesine sebep oldu. ABD ile artan gerilimler sonrasında 1972'de ABD, Libya Büyükelçisi'ni geri çağırma kararı aldı. ABD Büyükelçiliği'ne 1979'da düzenlenen saldırı sonrasında ABD, personelini tamamen geri çekti ve misyon tamamen kapatıldı. İran ile ABD arasına başgösteren rehine krizinin etkisi ile İran yanlıları tarafından gerçekleştirilen bu saldırı sonrası ABD, Libya'yı terörü finanse etmekle suçladı. Mayıs 1981'e gelindiğinde ise ABD, Libya'nın Washington Büyükelçiliği'ni kapattı.

Muammer Kaddafi iktidarının ilk dönemlerinde yaşanan gelişmeler ABD-Libya ilişkilerinin geleceği konusunda olumlu bir görüş belirtmek zordu ve bununla birlikte, ABD'li yetkililerin Libya rejimine karşı gösterdikleri iyimserlik kısa sürede azaldı. Sonraki otuz yıl boyunca ilişkiler daha kötüye gitti. Irak'ın, Orta Doğu'da ABD'nin yeni odak noktası olacağı 1990'lı yıllara kadar ABD, Libya üzerindeki politikalarını daima canlı tuttu (Zoubir, 2006: 49). Soğuk Savaş'ın en sert geçtiği dönemlerde Amerikan politika yapıcılar Libya'yı Sovyet uydusu ve Kaddafi'yi de Sovyet kuklası olarak gördü. Başkan Jimmy Carter döneminde Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmiş ve İran'da İslam Devrimi meydana gelmişti. Richard Nixon'un 1972'de Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmesinin ardından Carter döneminde SSCB ile olan gerilim yeniden yükseldi. Soğuk Savaş'ın zirvede olduğu bir dönemde Kaddafi iktidarının Amerikan karşıtlığı şeklinde bir duruş sergilemesi, ABD'nin Libya'ya düşmanca tutum sergilemesi için yeterliydi. Libya bu dönemde Washington'un kara listesindeydi ve ABD, Libya rejimini baltalamak için elinden geleni yaptı (Warfally, 1988: 155). Libya - ABD ilişkileri, Reagan yönetiminde, 1980'lerde sıfır noktasına düştü. ABD sadece Kaddafi'nin devrilmesini istemiyordu; aynı zamanda onu ortadan kaldırmak istiyordu (Seymour, 1987: 74). Reagan, Libya'yı kanun dışı devlet olarak tanımlıyordu. Bu tanım daha sonra Bill Clinton döneminde yürütülecek olan 'haydut devlet' doktrininin konseptini oluşturmuştu (R. W. Apple, 3 Nisan 1986).

1980'ler ile birlikte ABD - Libya ilişkilerinde gerginlik doğrudan saldırılara sahne oldu. 19 Ağustos 1981'de yaşanan Sidra Körfezi krizi ile iki ülke arasındaki gerilim doruk noktasına ulaştı. Libya, 5 Nisan 1986'da Berlin'de üç ABD askerinin öldüğü bir gece kulübü saldırısından sorumlu tutuldu. 14 Nisan 1986'da ABD, Berlin saldırısından Libya'yı sorumlu olarak gördü, Trablus ve Bingazi'yi bombaladı. Bombalamada aralarında Kaddafi'nin evlat edindiği bir kızının da yer aldığı 101 kişi öldü (Aldous, 2012: 267). 1 Aralık 1988'de Lockerbie saldırısı, Nisan 1986'da ABD'nin Libya'ya yaptığı hava saldırılarına karşılık Libya misillemesi olarak değerlendirildi. BM, yaşanan gelişmelerin akabinde Libya'ya seyahat kısıtlamaları, silah ambargosu ve mali yaptırımlar uyguladı.

ABD'nin, Libya ile gergin ilişkilerini sadece ideolojik farklılıklara, ve ABD'nin güvenlik algısı temelinde ele almak yetersiz olacaktır. Birçok ABD'li muhtemelen bu görüşe itiraz edecek olsa da ABD - Libya ilişkilerinin gerginleşmesinin temelinde bazı politik anlaşmazlıklar ve Libya'nın terörü finanse etmesi iddiasından daha çok Muammer Kaddafi'nin 1970'lerde ülkedeki petrolü ulusallaştırmasının olduğu çok açıktır. İki ülke arasındaki ilişkilerin temelini bu analizi yerleştirmek ABD'nin

Libya'ya karşı ürettiği politikalarını ve eylemlerini anlamak açısından faydalı olacaktır.

George H. W. Bush dönemine (1989-1993) gelindiğinde SSCB dağılmaya başlamıştı. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan tek kutuplu dünyada ABD daha geniş hareket alanı bulacaktı. 1993'te göreve başlayan Bill Clinton ile birlikte ABD, dış politikada Soğuk Savaş sonrası döneme uygun, tutarlı ve açık bir strateji takip etme amacı taşıdı (Ermağan, 2012: 24). ABD'nin hareket alanının genişleyebileceği bir ortamda Muammer Kaddafi'nin, Clinton ile ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açılmasını istemesi muhtemeldi. Ancak Bill Clinton'un başkan olması ABD-Libya ilişkileri için yeni bir fırsat oluşturmadı. Libya bu dönemde ABD için "haydut devlet" sınıfında kalmaya devam etti. Bu dönem ABD-Libya ilişkileri öncelikle Lockerbie saldırısının gölgesinde BM'nin Libya'ya uyguladığı yaptırımlar ile başladı. Uzun bir süre suçlamaları kabul etmeyen Kaddafi, 5 Nisan 1999'da Lockerbie saldırısı şüphelilerini teslim etti (Derek Brown, 31 Ocak 2001). Zanlılar İskoç hukuku kapsamında Hollanda'da yargılandı. Şüphelilerin teslim edilmesiyle birlikte BM, Libya'ya uyguladığı yaptırımları kaldırdı. Ancak ABD, yaptırımların kaldırılması taraftarı değildi. Libya'nın tazminat ödemesi, terörü finans etmeyi bırakması ve soruşturmaya yardım etmesi gerektiğini savunan ABD, Libya'ya karşı yaptırımları tek taraflı olarak sürdüreceğini belirtiyordu. Duruma Libya perspektifinden bakmak gerekirse, sanıklara ilişkin kesin bir sonuca varılmadan önce ABD'nin bu taleplerin uygulanmasını istemesi mantıksızdı. ABD, Libya'nın AB ve Birleşik Krallık ile 1984'ten bu yana sıfır noktasında olduğu diplomatik ilişkilerini 1999'da yeniden tesis etmesini göz ardı ederek uzun bir süre yaptırımların kaldırılmaması için direndi. Dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Ronald E. Neumann ise Libya'ya karşı daha ılımlıydı. Neumann, Libya'nın teröre karşı önemli adımlar attığını, teröristleri sınır dışı ettiğini ve radikal İslamcılara karşı mesafeli tutumunun olumlu olduğunu ve bu adımların Libya'nın Orta Doğu'da barış inşa etme sürecine destek olmak istediğinin göstergesi olduğunu söyledi. Yine bu dönemde ABD'nin Trablus'ta bir rejim değişikliği olana kadar yaptırımlarına devam edeceği iddiası Neumann tarafından reddedildi (Neumann, 2000: 142-145).

Muammer Kaddafi'nin 1992'de Clinton'un başkan seçilmesini ilişkilerin geliştirilmesi için bir fırsat olarak değerlendirmesi, Libya'nın ABD ile ilişkilerini normalleştirme arayışının tezahürüydü. Birleşmiş Milletler ve ABD'nin yaptırımlarının etkisi Kaddafi rejiminin politikalarını yeniden gözden geçirmeye itti. Yaptırımlar, Libya'yı ekonomik olarak kötü etkiledi ve Kaddafi rejimi üzerinde hoşnutsuzluğa sebep olurken, İslami hareketlerin artmasına nihayetinde radikalleşmeye yol açtı (Zoubir, 2005: 53-66). ABD için radikal hareketler de önemli bir tehdit unsuruydu ve bu durum Libya politikasının revize edilmesi gerekliliğini gösteriyordu. Libya'nın ABD ile ilişkilerini karşılıklı saygı temelinde yeniden inşa etme çabaları uzun bir süre ABD tarafından Libya adına arzu edilen seviyede karşılık bulmadı. ABD, Libya'nın teröre karşı duruşunu onaylıyordu ancak Libya'nın sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahları (KİT) programlarından vazgeçtiğini görmek istiyordu. Kaddafi, İsrail ve ABD'nin de dahil olmasıyla silah programlarını denetime açmaya hazır olduğunu söyledi (Bruce, 2002: 74). ABD, insan hakları ve demokrasi konularını Libya ile ilişkilerin normalleşmesinde başka bir engel olarak görüyordu ve bu sebeple bir süre daha Libya'yı diplomatik, politik ve ekonomik olarak izole etmeye devam etti. Libya'nın muhtemelen ABD ile yakınlaşma

politikasının ilk başarısı, Başkan G. W. Bush'un, Libya'yı, Kuzey Kore, İran ve Irak'ı içeren "kötülük eksenine" dahil etmemesi oldu (BBC, 8 Mayıs 2002).

Muammer Kaddafi'nin 2000'li yılların başından itibaren ABD ile iyi ilişkiler geliştirme çabalarına, 2003 Irak Savaşı'nın etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. ABD ile iyi ilişkiler içinde olmamanın iktidarı için tehlike olabileceğini düşünen Kaddafi, normalleşme çabalarının ABD açısından belki de en önemli adımını 19 Aralık 2003'te attı. Kaddafi, ülkesinin KİT programlarından vazgeçtiğini açıkladı (Devenport, Ocak 2018). Bu adım ABD tarafından olumlu değerlendirilmiş olacak ki 1981'den bu yana yürürlükte olan Libya'ya seyahat yasağı kaldırıldı. Eylül 2004'e gelindiğinde ABD tek taraflı çoğu yaptırımları kaldırdı. Mayıs 2006'da normalleşme adına önemli adımlar atıldı ve ABD, Libya'yı teröre destek veren ülkeler listesinden çıkararak Trablus'ta ABD Büyükelçiliği'ni yeniden açtı. Muammer Kaddafi yönetimi 2008'de, 1988 yılında PanAm yolcu uçağının İskoçya semalarında uğradığı bombalı saldırı (Lockerbie Faciası) sonucu uçakta ve uçağın çakıldığı kasabada yaşamını yitirenlere tazminat ödedi. Bu adım, ABD ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasının önünü açtı. ABD – Libya ilişkileri 35 yıl süren gergin bir dönemin ardından Kaddafi yönetiminin de olumlu adımlar atması sonucu, George W. Bush döneminde ilişkileri normalleştirme adına ciddi bir seviyede olmasa da geçmişe kıyasla daha normal seyirde devam etti. Sonuç olarak Reagan döneminin "kuduz köpeği", 2000'li yıllarda ortaya koyduğu politikalar ve uygulamalarla George W. Bush döneminin "iyi adamı" olarak ABD dış politikasında yerini almıştı. Ancak bunların dışında Muammer Kaddafi iktidarını ABD politika yapıcıların gözündeki asıl suçu, insan hakları ihlalleri, terörizm, nükleer silahlanma hırsı değil, Orta Doğu'da ABD hegemonyasına meydan okumasıydı. Libya gibi "haydut devletler" ABD'nin bölge üzerindeki siyasi hakimiyetini engelliyordu (Nmoma, 2009: 154).

Barack Obama, başkanlığı 20 Ocak 2009'da devraldığı Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da otoriter rejimler üzerinde değişime sahne olacak Arap Baharı'na bir yıldan daha az bir süre kalmıştı. 11 Eylül saldırılarının ardından Irak ve Afganistan'a askeri müdahale ihtimalleri Kaddafi'yi kendi rejimi adına endişelendirmiş olacak ki bu dönemde iç ve dış politikada Libya adına yeni bir sayfa açılmış oldu. Kaddafi'nin dış politikadaki yumuşama süreci, Libya'nın 16 Ekim 2007'de BM Güvenlik Konseyi üyeliğine seçilmesiyle ivme kazandı. Bu yumuşama sürecinin ardından uzun yıllar süren gergin ilişkiler ve hatta Ronald Reagan'ın "Orta Doğu'nun kuduz köpeği" olarak adlandırdığı Kaddafi, ABD'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet edebilecek potansiyel bir müttefik haline gelmişti (Zoubir, 2006: 66). Ancak çok geçmeden ABD - Libya ilişkileri, Arap Baharı ile birlikte hızla gerilemeye başladı. Arap Baharı, Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde otoriter rejimlerin sonunu getirdi. Suriye ve Libya bu sürecin devamında iç savaşa sürüklendi. Sonuç olarak ABD'nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika politikası yeni bir döneme girmiş oldu.

2. LİBYA DEVRİMİ'NE ABD'İN YAKLAŞIMI: GERİDEN LİDERLİK

Tunus'ta 2010 yılında demokrasi, insan hakları, ekonomik sıkıntılar temelinde ortaya çıkan protestolar ile başlayan Arap Baharı, birçok ülkede otoriter rejimlerin sonunu getirdi. Libya, Mısır, Suriye başta olmak üzere ABD ile iyi ilişkiler içerisinde olmayan rejimlerin devrilmesi ABD'nin doğrudan veya dolaylı bir şekilde bölgede etkinliğini artırabilmesine yol açacaktı. Yemen, Suriye ve Libya bu sürecin sonuçlarıyla mücadele etmeye devam ediyor. Libya'da devrim sonrasında grupların birbirleriyle verdiği alan hakimiyeti mücadelesi, BM'nin hazırladığı geçiş planının başarısız olması, bölgesel güçlerin müdahaleleri siyasi krizi gittikçe derinleştirdi. 9 yıllık süreçte uluslararası ve bölgesel barış girişimlerinin sonuçsuz kaldığı Libya'da kriz, uzun bir süre ABD'nin CIA merkezinin bulunduğu Virginia eyaletinde yaşayan ve Halife Belkasım Hafter'in, 2014'te Libya'ya dönerek başarısız bir darbe girişiminde bulunması ve sonrasında ülkeyi tamamen kontrol altına almak amacıyla başlattığı operasyonlar ile birlikte siyasi çözümden uzaklaştı.

ABD, Libya'da 17 Aralık 2011'de başlayan protestolara karşılık ilk tepkisini 24 Şubat'ta gösterdi. Obama, Libya'da göstericilere karşı şiddete başvurulup kan dökülmesini kınadı, bunun rezalet bir durum olduğunu söyledi (BBC, 24 Şubat 2011). Obama'nın açıklamasında dünyanın kriz karşısında tek ses olması gerektiğini vurgulaması ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un diğer ülkelere danışmak amacıyla İsviçre'nin Cenevre kentine gideceğini söylemesi, ABD'nin burada sorumluluğu paylaşma isteğine dair ipucu niteliği taşıyordu. Kaddafi yönetiminin hesap vermesi gerektiğini belirten Obama, bu şekilde Libya'daki protestolara hak verdiğini ortaya koymuş oldu. Muammer Kaddafi'nin protestoları bastırmaya yönelik sert müdahaleleri ABD-Libya ilişkilerini yeniden gergin bir noktaya taşıdı. Obama yönetimi Kaddafi ile ilişkilerini kesti ve yeniden yaptırımlar uygulamaya başladı. Obama devrim sürecinde muhaliflere karşı kullanmaması için Kaddafi'nin ABD'de bulunan yaklaşık 30 milyar dolarlık mal varlığı dondurma kararı aldı (The Guardian, 28 Şubat 2011). Bu malvarlıklarının 150 milyon dolarlık kısmı muhaliflere destek olarak kullanıldı. Libya'da başlayan ayaklanmanın ilişkilere ne seviyede yansıdığını gösteren en net adım ise Beyaz Saray Basın Sözcüsü Jay Carney'den geldi; Carney, Kaddafi'nin meşruiyetinin sifıra düştüğünü söyledi (DW, 26 Şubat 2011). Bu açıklamaların ardından kademeli olarak muhaliflere olan desteğini yineleyen ABD, Kaddafi'nin de içinde olacağı bir çözümden uzak durdu. Bu süreçte fiiliyata bakacak olursak Barack Obama'nın, üç faktör üzerinden Libya politikasını şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Bunlar;

1. Geniş kapsamlı ekonomik yaptırımlar
2. Libya vatandaşlarına yönelik seyahat kısıtlamaları
3. Olası bir askeri müdahalede ABD'nin rolü ve müdahalenin yöntemleri

Libya'da ayaklanmaların başlamasıyla birlikte ekonomik yaptırımlar hızla devreye sokulurken aynı şekilde seyahat kısıtlamaları da uygulandı. Üçüncü ve en önemli madde olan müdahale ihtimali Obama yönetiminin uzun süre üzerinde çalıştığı ve istekli olduğu bir konuydu.

ABD'nin Libya'da yaşanan duruma öncelikli olarak mesafeli durması gidişata göre politika üretme amacını gösterdi. Başkan Obama'nın açıklamasından iki gün sonra 26 Şubat 2011'de alınan karar ile Libya'da yaşanan sürece BM Güvenlik

Konseyi de dahil olmaya başladı. Bu karar ile Kaddafi'nin halkına karşı uyguladığı insan hakları ihlalleri kınandı. Obama yönetiminin Libya'ya olan müdahalesi ayaklanmaların başlamasından on gün sonra ekonomik araçları devreye sokarak başladı (Wadlow, 2018: 20). Bu durumu, Obama'nın Libya'ya müdahale etme isteğinin tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür. ABD'nin Libya'ya müdahale etme isteğinin, Obama yönetiminin güvenlik algısından kaynaklandığı söylenebilir. Libya'da yaşanacak bir istikrarsızlığın Avrupa'ya yönelik bir mülteci akımını tetikleyebileceği ve bu durumun ABD'nin Avrupalı müttefiklerini olumsuz etkileyebileceği düşüncesi, müdahale konusunda önemli rol oynadı. Nitekim bugün gelinen noktada özellikle İtalya ve Yunanistan'a, Libya'dan ve Libya üzerinden gelen mülteci akımları zaman zaman Akdeniz'de insani krizlere yol açıyor.

Şubat 2011- Kasım 2011 arasında ABD'nin devrime "arka planda liderlik" ederek önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Mezran ve Varvelli, 2017: 92). Barack Obama bu konuyla ilgili olarak evrensel insan haklarının müzakere edilemeyeceğini ve bu haklara uyulması gerektiğini belirterek, Mısır ve Tunus'taki gelişmeleri de hatırlattı ve bu ülkelerdeki değişimin, kendi halklarının girişimiyle başladığını, ABD ve diğer yabancı ülkelerin bu konuda bir rolü olmadığını söyledi (Obama, White House, Şubat 2011). Obama, Kaddafi'yi zorla devirmenin hata olacağını savunurken, sorumluluğu müttefikleri ile paylaşma yolunu seçti. Bununla birlikte Obama, Suriye politikasında olduğu gibi Libya'da da güç kullanımı konusunda pragmatistti (Mezran ve Varvelli, 2017: 95). Bu değerlendirmeler çerçevesinde Barack Obama'nın, George W. Bush döneminin hatalarından aldığı dersleri dış politikaya şu başlıklar altında yansıtmak istediğini söyleyebiliriz;

1. Müdahaleler büyük maliyetlere sebep olacaktır.
2. ABD tek başına hareket etmemelidir.
3. Bölgesel müdahaleler dolaylı olarak diğer anlamda vekaleten mümkün olabilir.
4. İnsani müdahaleler söz konusu olduğunda da küresel ve bölgesel örgütlerle birlikte hareket etmek gerekir.

Obama yönetiminin ilk yıllarında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan gelişmeler ABD'nin dış politikada yeni yöntemler ve kavramlar geliştirmesini gerektirecekti. George W. Bush döneminin dış politikadaki hatalarının tekrarına düşmemek ve ABD'nin ekonomik gücü arttırmak Obama'nın öncelikleriydi. Önceliklerin dış politikada karar alma süreçlerine yansıtılması, uzun yıllar bu bölgelerdeki devletlerin yönetiminde bulunan otoriter rejimler ile de ilişkiler geliştirmiş olan ABD'nin bu rejimlerin devrilmesinden sonra izleyeceği politikalar önemliydi. ABD ulusal çıkarlarının gözetilerek yeni döneme yaklaşacağı beklenen bir durumdu. Bu konuya Libya özelinde bakacak olursak Barack Obama, başkanlığı döneminde en büyük hatayı Libya'da yaptığını söyledi. Obama, Amerikan Fox kanalına 2016'da verdiği mülakatta dış politika tercihlerine ilişkin değerlendirmelerde bulunurken, Kaddafi sonrası Libya için plan yapmamasını en büyük hatası olarak değerlendirdi (BBC, 11 Nisan 2016).

Pratikte bakıldığında Obama, Libya'ya müdahale konusunda ABD'nin tek başına hareket etmemesi amacıyla başarılı oldu. Irak ve Afganistan'daki müdahalelerde olduğu gibi yüksek maliyetlerle sonuçlanacak doğrudan bir askeri müdahaleden de uzak durdu. Suriye'de ise İran ve Rusya'nın desteklediği Beşşar Esad rejimini devirmek için ciddi bir güç harcamak gerekiyordu. Obama bu çerçevede Suriye'de tamamıyla doğrudan değil vekaleten varolarak bir amacına daha ulaşmış oldu. Tüm bunlar değerlendirildiğinde Barack Obama, George W. Bush müdahaleciliğinden uzak durmayı başarmış gibi görünüyordu. Ancak Obama'nın en büyük hatasını Libya'da yaptığını söylemesi Amerikan dış politikası için geçmişteki kötü tecrübelerin, uygulanacak yeni politikalar için ders niteliği taşımasının, politika üretebilme noktasında tamamen yeterli olmadığını gösterdi. Sonuç olarak, neredeyse yarım asır süren bir iktidardan sonra etnik çeşitliliği fazla olan ve ülkede yaşayan kabilelerin de siyasi ve askeri güç ihtiva ettiği Libya'da istikrar hala sağlanamadı.

3. NATO MÜDAHALESİ

George W. Bush döneminde “ne dostluk, ne de düşmanlık” temelinde inşa edilen ABD – Libya ilişkileri yeni bir döneme girmişti. Ancak gelişen ilişkiler, Libya'da rejimi daha da güçlendirebilir ve statükonun sürdürülmesine yol açabilirdi. Muammer Kaddafi rejimi her şekilde ABD çıkarları için ideal bir ortak değildi. ABD, giderek otoriterleşen Kaddafi rejimine karşı nasıl başa çıkmalı? Bu sorunun cevabı olarak iki görüş ön plana çıkıyordu (Dunne, 2008: 4). Bunlar;

1. Özellikle diğer ülkelerin mevcudiyeti ve sahip olacakları avantajlar göz önünde bulundurulduğunda, Libya'ya müdahale etmek, Libya'nın dışında kalmaktan daha iyidir.

2. Muammer Kaddafi iktidarda oldukça ABD, Libya'dan uzak durmalıdır. Libya meselesine dahil olup kirlenmektense temiz kalmak daha iyi bir tercihtir.

İkinci görüş zamanla etkisini kaybetti. ABD'nin Libya gibi petrol zengini bir ülkede varolmasının getireceği avantajlar daha ağır bastı. İlaveten Kaddafi rejiminin ABD ile ilişkileri geliştirmek için göstermiş olduğu çabalar da Washington'un ikinci görüşü unutmaması için yeterli oldu. Barack Obama döneminde de ilk görüş ön plana çıkıyordu. Libya'da varolmak, Libya'nın dışında kalmaktan daha iyi bir seçenektir.

Barack Obama döneminde, Bush döneminin tam tersi olarak planlanan 2010 Ulusal Güvenlik Belgesi, geniş bir güvenlik kavramsallaştırmasına ve 2006 Ulusal Güvenlik Belgesi gibi oldukça somut bir anlayışa sahipti (Yalçın, 2017: 76). ABD'nin güvenlik algısı Obama ile birlikte ciddi anlamda değişti. George W. Bush için Irak ve Afganistan gibi ülkeler askeri araçlarla dönüştürülmeli ve demokratikleştirilmeliydi. Çünkü demokrasi hem ahlaki olarak bir sorumluluk hem de stratejik olarak bir fayda olarak değerlendiriliyordu (Smith, 2003: 85). Bu bakımdan George W. Bush yönetimi daha fazla müdahaleci ve güvenlik algısı dar bir politika ortaya koyarken, Obama'nın öncelikleri farklıydı. Obama'ya göre ABD, süper güç olarak kalmalıydı ancak bunun için güçlü bir ekonomik kapasite inşa etmek şarttı (Obama, National Security Strategy, 2010: 29). Bu bağlamda bakıldığında Obama yönetimi, Bush yönetiminden farklı olarak, ABD'nin dünyadaki sorumluluklarını tek başına üstlenmesi yerine, müttefikleri ile paylaşılması yolunu seçti. Amerikan ekonomisini öncelik olarak gören Obama için uluslararası

müdahalelerle ekonomik kayba uğramak 'aptallıktı' ve müdahalelerden uzak durulmalıydı (Hammer, 2015: 151). Başkanlığı devraldıktan kısa bir süre sonra Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan durum Obama'nın dış politikasını test etmek açısından önemli bir fırsat ortaya koydu.

Geroge W. Bush müdahaleciliği, ABD için büyük maliyetlerle sonuçlandı. Bush yönetiminin 2008 yılı terörle mücadele kapsamında harcadığı toplam miktar 260 milyar dolara ulaşırken, 8 yıllık süreçte toplam miktar 1 trilyon doların üzerine çıkmıştı (Stimpson, 2018: 12). Barack Obama'nın bu maliyetlerden çıkardığı ders, bu boyutlarda ve tek başına müdahalenin hata olduğuydu. Libya'ya müdahale ABD'nin 2010 Ulusal Güvenlik Belgesi'nde ortaya koyulan vizyon ve uluslararası kurumlar ile birlikte çalışma amacını yansıtıyordu. Bush döneminde oluşturulan güvenlik algısı tehlikeyi sadece terör üzerinden ele aldığı için ABD, Irak'a müdahale etmek istediğinde çok az muhalefetle karşılaşmıştı ve Kongre dış politikadaki rolünü Beyaz Saray'a devretmişti (Lindsay, 2012: 291). Ancak Irak'ta başarısız olan ve burada milyarlarca dolar harcayan Bush yönetimine en önemli eleştiriler de bu konu üzerinden oldu.

Barack Obama, Irak müdahalesine benzer hamleleri ABD çıkarları için maliyetli olarak görüyordu ve dış politikayı reepolitik üzerine inşa etmek istedi. Irak'a müdahaleden farklı olarak ele alınan Libya müdahalesi, Beyaz Saray'da bürokratik personellerin çoğunun olumlu yaklaştığı sadece yöntemin nasıl olacağını konuşulduğu bir durumdu. Diğer yandan ABD'de Libya'ya yapılacak müdahaleye eleştiriler de azımsanacak seviyede değildi. Obama'nın müdahaleyi insan haklarına ve koruma sorumluluğuna bağlamak tamamen bir saçmalıktı çünkü Libya'ya yapılacak bir müdahale ABD'nin somut çıkarlarına hizmet etmiyordu (Sawani, 2014: 783-793).

Libya'da ayaklanmaların ilerleyen zamanlarında ABD'nin gündeminde Başkan Obama ve Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un da açıklamalarına yansıdığı şekliyle Muammer Kaddafi'nin kendi halkına karşı orantısız güç kullanması, insan hakları ihlali olduğu ve bu duruma seyirci kalınamayacağı ön plana çıkıyordu. Olayların bu boyutu açıklamalara yansıyan kısmı olsa da zengin petrol rezervlerine sahip Libya'da yaşanan olaylar sonrası petrolün varil fiyatı 2008'den sonra ilk defa 100 doların üzerine çıktı (Hürriyet, 23 Şubat 2011). Bu durumun ABD ve AB ekonomilerine zarar vereceği öngörülüyordu. Öte yandan Libya ile uzun yıllar süren kötü ilişkiler Bush döneminde düzelme eğilimi gösterse de Kaddafi ABD için güvenilir bir ortak olabilme noktasında şüpheyle yaklaşılacak birisiydi. Dolayısıyla Kaddafi'siz ve demokratik bir Libya, ABD için en uygun seçenektir. Afrika Kıtası'nda artan Çin etkisine karşılık stratejik önemi haiz olan Libya'nın ekseninin batıya kayması da çok önemliydi.

ABD'nin Libya'daki gelişmeler üzerine tek başına hareket etmek istemediği, bunun yerine BM ve NATO gibi, uluslararası kurumlarla birlikte karar vererek harekete geçmeyi tercih edeceği Obama'nın açıklamalarına da yansımıştı. Ancak BM Güvenlik Konseyi'nden bu yönde bir karar çıkarabilmek için ikna edilmesi gereken iki devlet vardı; Rusya ve Çin. Diğer tarafta NATO'nun da kararlarını oy birliği ile alma mecburiyeti bütün üye ülkelerin müdahaleye sıcak bakmasını gerektiriyordu.

Almanya ve Türkiye olayların başlangıcında net bir tavır sergilemekten kaçınan devletlerdendi.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 17 Mart 2011'de Libya'da yaşananlar üzerine karar almak üzere bir araya geldi. Beş daimi üye ve on geçici üye ülke oy kullandı. ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Bosna-Hersek, Kolombiya, Gabon, Portekiz, Lübnan, Nijerya, Güney Afrika olumlu yöne oy kullanan ülkeler olurken, Çin, Rusya, Hindistan, Almanya ve Brezilya çekimser yönde oy kullandı. Karar 10 kabul, 5 çekimser oy ile kabul edildi (UNSC, 1973).

Alınan tedbir kararı sonrasında 19 Mart 2011 öğlen vakti Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Birleşik Krallık Başbakanı David Cameron ve Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in katıldığı bir toplantı gerçekleştirildi. Toplantının bitmesinin akabinde Libya'ya hava saldırısı başlatıldı. 27 Mart'ta NATO Genel Sekreteri Rasmussen, 1970 ve 1973 sayılı BM kararlarının tam olarak uygulanmasını sağlamak adına NATO'nun Libya'daki tüm askeri operasyonları üstleneceğini açıkladı. NATO, 31 Mart'ta askeri sorumluluğu tam alarak ele aldı. 1 Nisan'da NATO tarafından yapılan açıklamada, Libya misyonunun üç unsurdan oluştuğu açıklandı. Söz konusu misyon, Libya'ya uygulanan uluslararası silah ambargosunun denetlenmesi, uçuşa yasak bölge uygulanması ve saldırı veya saldırı tehdidi karşısında sivilin korunması görevlerini yürütmek olarak tanımlanmıştır (NATO ve Libya, 2011).

Barack Obama, Libya'daki olaylardan etkilenen Avrupalı müttefikleri ile sorumluluğu paylaşmak isterken, yeni bir Müslüman ülkeyi işgal etmiş olma algısının ortaya çıkmasını da istemiyordu. Obama, 28 Mart'ta Ulusal Savunma Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada ABD'nin operasyonlara istihbarat ve hava ikmalini üzerine destek sağladığını, ABD'nin kara gücüyle müdahil olmayacağını, Arap Birliği ve BM gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların desteğinin gerekliliğini vurguluyordu. Obama, Rusya ve Çin'e rağmen Libya'ya yapılan müdahalede müttefikleri ile birlikte hareket etti. Operasyonun başarısı ise tartışmaya açıktır. Müdahale sonrası Libya'da iç çatışmalar artmış, sonraki dönemde siyasi istikrarın sağlanamaması, küresel ve bölgesel aktörlerin ülkeye nüfuz etme çabaları ve destekledikleri grupların alan hakimiyeti mücadelesi, sonu gelmeyen bir iç savaşı ortaya çıkarmıştır.

Libya'daki müdahalenin mantığı ABD'nin Arap Baharı öncesinde benimsemiş olduğu "koruma sorumluluğu" diye adlandırılan doktrine dayanıyordu. Bu doktrin üç temel yaklaşım üzerine inşa edilmişti. Bu yaklaşımlar (Notaras ve Vasselini, 2011: 5);

1. Soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı koruma yükümlülüğü
2. Gelişmekte olan devletlerin ilk yaklaşımda belirtilen durumlara karşılık destek verilmesine dair koruma yükümlülüğü
3. Birleşmiş Milletler aracılığıyla ilk yaklaşımda belirtilen durumlara karşılık müdahale etmeye yönelik koruma yükümlülüğü

Bu doktrin temelde insani müdahalelerin dayanağını oluşturacağından ABD için Libya'ya müdahalenin şekli ve mantığı hazırды. Ancak koruma sorumluluğu anlayışıyla insani bir müdahaleyi sorumluluk paylaşarak gerçekleştirme amacı,

müdahale öncesi Libya'da muhaliflere sağlanan lojistik ve önemli istihbarat desteğiyle samimiyetsiz bir politikaya dönüştü. Müdahalenin insani boyutundan çok rejimi devirmeye yönelik bir amaç olduğu bu şekilde kendini gösteriyordu. Müdahalenin ilk aşamada temel amacının rejim birliklerine saldırı, tedarik hatlarının kesilmesi ve mühimmat depolarının hedef alınması şeklinde gerçekleşeceğini ABD Savunma Bakanı Robert Gates açıklamıştı. Bu durum öncelikli hedefin insani krizi durdurmak olduğu değil, rejimi devirmek olduğunu ortaya koyuyordu. Ancak müdahalenin kaynağını daha çok Obama yönetimi içindeki yetkili kişilerin etkisinin başkanın teşvik edici şekilde olması, karar alma noktasında önemli bir durumdu. Obama'nın insani krizi önleme ekseninde askeri müdahale isteği, bürokratik personelleri tarafından da destekleniyordu (Blomdhal, 2016: 142-161). ABD'nin BM Büyükelçisi Susan Rice'in ifadesine göre, Muammer Kaddafi'nin Libya'da yükselişi, Ruanda'da yaşananlara benzer bir duruma sebep olabileceği inancı müdahaleyi destekledi (Blomdhal, 2016: 149).

Barack Obama yönetimi öncesinde ABD - Libya ilişkilerinin uzun bir süre gergin bir şekilde devam etmişti. Muammer Kaddafi'nin geçmiş dönemdeki politikaları Obama yönetimi içerisinde Kaddafi'ye karşı tedirgin bir duruşa sebep olmuştu. Arap Baharı, ABD'nin Arap halkları gözüne imajını düzeltebilmesi ve kendisine karşı tutumlar sergileyen otoriter rejimlerin devrilmesi için önemliydi. Libya müdahalesi de Kaddafi döneminin sona ermesi ABD için ideal bir fırsat oluşturuyordu. Ancak sonuca bakıldığında Libya müdahalesi kesinlikle başarısız bir sonuç ortaya koyuyor. Libya'da demokratikleşmenin gerçekleşmemesinin yanında ortaya çıkan otorite boşlukları El-Kaide ve DAESH için uygun ortam doğurdu ve Libya'yı terör örgütlerinin potansiyel bir kaynağı haline getirdi. Bu örgütlerin temizlenmesi için Libya hükümeti tarafından yapılan askeri operasyonlar terör örgütlerinin etkisini ciddi manada azaltsa da otorite mücadelesi Libya'yı iç savaşa sürükledi.

4. DEVRİM SONRASI DÖNEM: BELİRSİZLİK

Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonra ülkedeki güçlü muhalif gruplar, önde gelen kabileler ve güçlü komutanların bir araya gelmesi ile Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) oluşturuldu ve meşru yönetim bu konseyin eline geçmiş oldu. ABD, Ulusal Geçiş Konseyine, lojistik destek, zırh, tıbbi malzeme ve öldürücü olmayan ekipman sağladı. Müdahale sürecinde "sorumluğu paylaşma" ve "geriden liderlik" ilkeleri doğrultusunda politikalar üreten ABD için Libya'da uzun bir süre "bekle-gör" veya "kayıtsızlık" olarak adlandırabileceğimiz dış politika dönemi başlamış oldu. Barack Obama'nın geçmişte yaşanan başarısızlıklar, uzun süren sonuçsuz savaşların doğurduğu yüksek maliyetler ve ABD iç sorunlarına olan yaklaşımı, Orta Doğu'da ABD varlığının azaltılması politikasının temelini oluşturan unsurlardı. Ancak Libya'da yaşanan problem devrimden sonra gün yüzüne çıktı. ABD için ertesi gün planlamasının olmaması, müdahale sonrasında Libya'yı iç savaşa sürükledi. Bugün gelinen noktaya bakıldığında ABD'nin öncülüğünde gerçekleştirilen müdahale, Libya'da kalıcı bir barış ve demokratik düzen inşası için yetersiz kaldı. Obama yönetiminin Libya'da yeni dönemin dizayn edilmesine ve demokratik geçişe olan katkısı yok denecek kadar azdı. Bununla birlikte 42 yıllık iktidarın getirmiş

olduğu otoriterlik ve zayıf devlet kurumları Libya’da demokrasi için yeterli temelin olmamasına sebep olmuştu.

Devrim sonrası dönemde Obama yönetiminin Libya krizine yaklaşımını değiştirecek önemli bir olay 11 Eylül 2012’de Bingazi’de yaşandı. ABD’nin eski Trablus Büyükelçisi Christopher Stevens’in öldürülmesi sonrası, Obama’nın dış politikasını Libya özelinde güvenlik anlayışını terör perspektifine indirgemesine sebep oldu. Libya sahası DAES için uygun bir ortam hazırlamıştı. Bu atmosferde uzun yıllar ABD’de yaşayan emekli general Halife Hafter’in Mayıs 2014’teki darbe girişiminin başarısız olması sonrasında Libya’da iç çatışmalar, farklı grupların alan hakimiyeti mücadelesi ve DAES’in varlığı ile birlikte artış gösterdi. Hafter’in Libya krizine dahil olması sonrasında ülke, 2015’te kurulan ve BM tarafından tanınan meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ve Halife Hafter etkisindeki Tobruk Temsilciler Merkezi ekseninde ikiye bölündü. DAES’e karşı açık bir şekilde UMH’yi destekleyen Barack Obama yönetimi, Libya’da, Irak ve Suriye örneklerinde olduğu gibi başarısız devlet yapısından faydalanarak güç kazanan DAES varlığını ortadan kaldırmak için 2016 yılında UMH’nin talebi üzerine Sirte’de DAES mevzilerini bombaladı (White House, 17 Aralık 2016). Libya’daki DAES varlığının büyük ölçüde bitirilmesi sonrasında “pasif taraflılık” olarak adlandırabileceğimiz açık olmayan bir Libya politikası benimsediğini söyleyebiliriz. Muammer Kaddafi döneminde üst düzey askeri görevleri üstlenen Halife Hafter’in ülkedeki petrol sahalarını kontrolü altına almasının etkisi ile birlikte Obama yönetimi, UMH’ye olan desteğini muğlak bir seviyeye çekti. Libya’da uzun süredir devam eden iç çatışmalarda ABD, Halife Hafter’i açık bir şekilde destekleyen Mısır, BAE ve Suudi Arabistan ile yakın ilişkiler içinde bulunurken, diğer taraftan yetkililerin açıklamalarına yansıyan “meşru hükümeti destekliyoruz” söylemi sürekli olarak devam etti.

Son çeyrek yüzyıl incelendiğinde, ABD’de birbirini izleyen idareler, ülkenin rasyonel olarak tanımlanmış güvenlik ve ekonomik çıkarlarını korumak ve geliştirmek için Amerika’nın siyasi, askeri, ekonomik ve ahlaki kaynaklarını dengeli ve orantılı bir şekilde konuşlandırmada kronik bir yetersizlik sergilemiştir (Trifkovic, 2017: 29). Barack Obama dönemi de bu eleştiriden nasibini almıştır. Ek olarak Obama’nın Libya müdahalesi sonrası için plansızlığı, Amerikan realistlerinin, ABD dış politikasını yapma süreçlerinden stratejik düşünmenin eksik olmasını eleştirmelerinin de haklılığını ortaya koyuyor.

Obama döneminin sona ermesi ile birlikte Amerikan dış politikasında yeni bir dönem Donald J. Trump ile başlamış oldu. Obama’dan tamamen farklı bir anlayış, seçim kampanyası boyunca söyledikleri, Donald Trump’ın dış politikada farklı bir çizgide yürüyeceğini gösteriyordu. Önceki başkanların doktrinlerinden farklı olarak Donald Trump Doktrini, iki kelime ile özetlenebilecek bir doktrin değildi. Tüm liderler kendi ülkelerini ilk sıraya koysun ve bu konuda samimi davransın ve bunun utanılacak bir şey olmadığını kabul edilsin. Çıkarları ilk sıraya koymak tüm devletleri daha güvenli ve daha müreffeh yapacaktır; eğer Trump Doktrini varsa ve özetlenecekse o da bu şekildedir (Anton, 20 Nisan 2019). Donald Trump göreve gelmesinden önce ekonomi ve uluslararası ticaret öncelikli dış politika anlayışında Orta Doğu’yu ve Arap ülkelerini ilgilendiren en net yaklaşım DAES ve bu terör örgütüne benzer radikal grupları ortadan kaldırmak ve bu noktada işbirliği kurmaktır.

Obama'nın, Libya ve Suriye başta olmak üzere Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da, George W. Bush yönetiminin hatalarından hareketle dış politika karar alma süreçlerini şekillendirdiği bir dönem sonrasında Donald Trump, ABD dış politika önceliklerini ekonomik çıkarlar ve terörle mücadele olarak belirledi. Donald Trump, ABD Mülteci Kabul Programını 120 gün süreyle askıya alarak, terör ihraç ettiğini öne sürdüğü Irak, Libya, İran, Somali, Sudan, Suriye ve Yemen'den seyahatlere yasak getirdi (White House, 6 Mart 2017). Trump için dünya problemlerini çözmeye çalışmak ABD'nin öncelikli görevi değildi. Dolayısıyla Trump yönetimi Libya'ya daha fazla öncelik vermeyecekti. ABD'nin Libya'yı öncelik haline getirebilecek en önemli ve belki de tek neden ülkedeki DAEŞ varlığı ve buna karşılık Libya hükümetinin mücadelesi olabilirdi. Libya'da 2016 sonuna kadar etkin olan DAEŞ'in etkisi bu tarihten sonra oldukça azaldı.

Donald Trump yönetiminin Libya'da hangi tarafı destekleyeceği önem taşıyan bir konuyu 1 Aralık 2017'de ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Libya UMH Başkanlık Konseyi Başkanı Fayiz es - Serrac ile bir araya geldi. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Heather Nauert'in açıklamalarına göre toplantıda Tillerson, ABD'nin Birleşmiş Milletler tarafından desteklenen UMH'ye destek verdiğini söyledi (U.S. Department of State, 1 Aralık 2017). Rex Tillerson'un açıklamalarından yaklaşık iki hafta sonra 18 Aralık 2017'de Trump yönetimi ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik Strateji Belgesini açıkladı. ABD'nin 2017 belgesinin odak noktasını küresel ekonomik rekabet oluşturuyordu. Önceki güvenlik strateji belgelerinden farklı olarak Trump yönetimi, Orta Doğu'yu veya dünya üzerinde herhangi bir yeri dönüştürme ve gibi bir amaç ortaya koymamıştır. Trump yönetimi her ne kadar Orta Doğu'da ve istikrarsız bölgelerde varolmayı Amerikan çıkarlarına uygun görmese de Libya'da, 2017 ve sonrasında günümüze kadar devam edecek olan otorite savaşına seyirci kalmak da Amerikan çıkarları için uygun bir tercih olamazdı. Obama döneminden sonra Trump yönetimi de Rusya'nın, Libya'da etkin bir şekilde savaşa taraf olması, Çin'in Afrika'da artan etkisine rağmen Libya'da etkin bir şekilde veya doğrudan varlık göstermedi. Ancak 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Rusya ve Çin, ABD'ye meydan okuyan rakipler olarak görülmüşlerdir.

ABD, Libya'da siyasi diyalog sürecini desteklerken, ülkede DAEŞ ve diğer terör örgütlerinin alan bulmasını güvenliği için bir tehdit olarak görüyordu. Donald Trump'ın Obama'nın Libya politikasına en büyük eleştirisi, Obama'nın politikalarının terör örgütleri ve radikal örgütlerinin güçlenmesine zemin hazırlamış olmasıydı. Bu eleştiri çok haksız sayılmazdı çünkü müdahale sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğu, kabilelerin alan hakimiyeti mücadelesine girmesi ve radikal terör örgütlerinin yaşam alanı bulmasına sebep olmuştu. NATO müdahalesi sonrasında ülkedeki silah sayısının olağanüstü arttığı da bir gerçektir. BM Libya İnsani Yardım Koordinatörü Yakup El Hillo, dünyada en fazla denetimsiz mühimmatın Libya'da olduğunu ve bu miktarın 150 bin ile 200 bin ton arasında olduğunu söyledi (Anadolu Ajansı, 17 Şubat 2020). Ayrıca Donald Trump, Obama'nın insani kaygılarla Libya'ya müdahalesini anlamsız buluyordu ve Muammer Kaddafi sonrası Libya'nın, Muammer Kaddafi yönetimindeki Libya'dan çok kötü olduğunu düşünüyordu (Wadlow, 2018: 65).

ABD, Trump döneminde de Libya'da önceliğini DAESH ve benzer radikal terör örgütleri ile mücadele olarak belirledi. 4 Nisan 2019'a kadar terör örgütlerine yönelik operasyonlar düzenlendi. Bu tarih itibarıyla Mısır, BAE ve Suudi Arabistan'ın etkin bir şekilde desteklediği Hafter'in Trablus'a yönelik başlattığı saldırılar ile birlikte Libya yeni bir iç savaşa sürüklendi. Bunun üzerine ABD, bölgede bulunan kuvvetlerini geri çekme kararı alırken bölgede terör örgütlerini takip etmek ve istihbarat toplamak için gözetleme İHA'larının kalacağını açıkladı (The New York Times, 7 Nisan 2019).

Bugün için Fransa, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkenin dış politikasında gündem unsuru olan Libya'da yaşanan iç savaşta net bir politika izlemeyen ve bölgede müttefikleri aracılığıyla varolan ABD'nin, Barack Obama yönetiminde ortaya koyduğu strateji, yöntemler farklı olsa da 2017 başında göreve gelen Donald Trump tarafından da devam ettirildi. Türkiye, İtalya ve Katar'ın desteklediği BM tarafından tanınan UMH'ye söylem olarak destek veren ABD, Hafter'in saldırılarına karşılık ateşkes çağrılarını dışında için herhangi bir girişimde bulunmadı.

SONUÇ

Muammer Kaddafi'nin, darbeye iktidara gelmesinden, Libya Devrimi'ne kadar olan süreçte gergin bir çizgide devam eden ABD – Libya ilişkileri çerçevesinde, ABD'nin bu süreçteki başkanları (Richard Nixon, Gerald Ford, Jimmy Carter, Ronald Reagan, George H. W. Bush, Bill Clinton, George W. Bush, Barack Obama) bürokratik personelleri ve dış politika anlayışında Muammer Kaddafi'nin, ABD için ideal bir ortak olmayacağı görüşü hakimdi. Nitekim George W. Bush dönemine kadar ABD, Libya'yı bir Sovyet uydusu ve terörü finanse eden devlet olarak görmüş ve bu doğrultuda politikalarını belirlemiştir. George W. Bush döneminde Kaddafi yönetiminin ABD için önemli şartları sağlamasıyla ilişkilerde normalleşme süreci başlasa da Arap Baharı ile birlikte Kaddafi dönemi sona ermiş ve Libya'da sonu gelmeyen bir iç savaş ve siyasi kriz başlamıştır.

ABD, Libya krizinde önemli aktörlerden bir tanesidir. Ancak Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonra geçen 9 yıllık sürede Libya krizine yönelik net veya doğrudan etkin bir politika sergilemeyen ABD, özellikle 2012 yılında Bingazi'de, ABD'li Büyükelçi'nin öldürülmesi sonrasında Libya'da yaşanan durumu terör perspektifinden ele aldı. Barack Obama döneminden miras kalan muğlak politikalar, Donald Trump'ın göreve gelmesinden sonra da devam etti. ABD Libya'da doğrudan varolmayı tercih etmese de krize tamamen sırtını dönmedi.

Bununla birlikte Doğu Akdeniz'in gaz ve enerji keşifleri bağlamında stratejik öneminin artması ve bu bölgede yaşanan jeopolitik rekabet, Rusya'nın, Suriye'deki etkisinin yanında Libya'da da nüfuzunu arttırması, ABD'yi bu bölgede doğrudan etkin olmaya ve daha belirgin politikalar üretmeye itebilir. Bu bağlamda, George W. Bush müdahaleciliğinin maliyetli ve başarısız yansımalarına karşılık Obama dönemiyle başlayan, Trump ile de devam eden maliyetli müdahalelerden uzak durma politikası da sonuçları bakımından her zaman olumlu etkiler ortaya çıkarmayabilir. Nitekim ABD'nin Libya'daki krize yönelik belirgin bir politika yürütmemesi, Rusya ve Çin gibi rakipleri başta olmak üzere birçok devletin Libya ve Doğu Akdeniz'deki

artan etkisi dikkate alınır, bu ülkelerin burada sağlayacakları avantajlar, ABD için maliyetli sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu bölgede ABD'nin rakiplerinin elde edeceği tüm kazanımlar, ABD açısından kayıp olacak ve uluslararası statükonun dengelerine ABD aleyhinde etki yaratacaktır. Öte yandan Orta Doğu ve Afrika'da istikrarsız ve başarısız devletler terörizmin yaşam alanları olarak tezahür edecek ve ABD'nin hem kendi güvenlik anlayışına ve bu bölgede İsrail üzerinden oluşturduğu güvenlik algısına tehdit oluşturacaklardır. Dolayısıyla ABD'nin Libya gibi ülkelerde siyasi çözüm girişimlerini etkin bir şekilde desteklemesi ve bu yönde politikalar üretmesi bölgenin istikrarına ve güvenliğine olumlu yönde etki edecektir. Ek olarak, COVID-19 pandemisi ve ülkede ırkçı saldırıların iyice kendini gösterdiği bir dönemde Kasım 2020 başkanlık seçimlerine giden ABD için bu bölgedeki politikalar bir süre daha devam edebilir. Başkanın değişmesi halinde bu süre daha da uzayabilir.

KAYNAKÇA

- Aldous, R. (2012), *Reagan and Thatcher: The Difficult Relationship*, Random House, London.
- Alterman, Jon B. (2006), “Libya and the U.S.: The Unique Libyan Case”, *Middle East Quarterly*, 13(1): 21-29.
- Anton, M. “The Trump Doctrine”, *Foreign Policy*, April 20, 2019.
- Apple, R. W. (1986), “U.S. Said to Hope Clashes Prompt Moves in Libya to Oust Qaddafi,” *The New York Times*, s. A8.
- Botswana Guardian (December 2011), “Muammar Gaddafi: A Dictator or a Freedom Fighter?” 2 Aralık 2012.
- Blanchard, C. M. (2014), “Libya: Transition and U.S. Policy”, Congressional Research Service, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33142.pdf>, Erişim Tarihi: 10.09.2020.
- Blanchard, C. M. and Zanotti, J. (2011), “Libya: Background and U.S. Relations”, CRS Report for Congress, Congressional Research Service, https://www.everycrsreport.com/files/20110225_RL33142_2e8667fc1f6553acc290a55a960ba60c43ed8bee.pdf, Erişim Tarihi: 10.09.2020.
- Blomdahl, M. (2013), “Interacting Interests: Explaining President Obama’s Libyan Decision”, *European Journal of American Studies*, 13(2): 1-15.
- Blomdahl, M. (2016), “Bureaucratic Roles and Positions: Explaining the U.S.A. Libya Decision”, *Diplomacy & Statecraft*, 27(1): 142-161.
- Bruce, R. (2008), “Redefining the Libyan Revolution: The Changing Ideology of Muammar al-Qaddafi”, *The Journal of North African Studies*, 13(1): 91-107.
- Ceviz, N. (2011), “Libya Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Orta Doğu Analiz*, 3(21): 80-90.
- Devenport, K. (2018), “Chronology of Libya's Disarmament and Relations with the United States” *Arms Control*, January 2018.
- Dunne, M. (2008), “The United States and Libya: Where Do We Go From Here?” *Carnegie Endowment for International Peace*, <https://carnegieendowment.org/2008/09/03/united-states-and-libya-where-do-we-go-from-here-pub-20447>, Erişim Tarihi: 10.09.2020.
- DW (2004) “Jürgen Stryjak: ABD ile Libya Arasında Buzlar Eriyor”, 11 Mart 2004.
- DW (2011), “Kaddafi’ye Dört Koldan Baskı”, 26 Şubat 2011.
- Eрмаğan, İ. (2012), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası – Obama Dönemi ve AK Parti”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 24.
- Fishman, B. (May 2017), “The Trump Administration and Libya The Necessity for Engagement”, *The Washington Institute for Near East Policy*, Policy Notes, PN 40.
- Gündüz, O. ve Göçoğlu, V. (Ocak 2020), “Ulusal Güvenlik Politikası Çerçevesinde ABD’nin Güvenlik Anlayışına Kronolojik Bir Bakış” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(21): 725-755.

Hammer, C. (2015), *American Pendulum: Recuring Debates in U.S. Grand Strategy* Cornell University Press.

<https://www.theguardian.com/uk/2001/jan/31/lockerbie.derekbrown>, 31 Ocak 2001.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1975365.stm, 8 Mayıs 2002.

<https://www.theguardian.com/uk/2001/jan/31/lockerbie.derekbrown>, 31 Ocak 2001.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110224_obama_libya_diplomacy.shtml, 24 Şubat 2011.

<https://www.theguardian.com/world/2011/feb/28/us-treasury-blocks-libya-assets>, 28 Şubat 2011.

<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-36013703>, 11 Nisan 2016.

<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/108-dolari-asan-petrol-urkuttu-opec-acilen-toplanma-karari-aldi-17095254>, 23 Şubat 2011.

<https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29>, 17 Mart 2011.

https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110402_110402-oup-update.pdf, 1 Nisan 2011.

https://www.washingtonpost.com/local/obituaries/john-christopher-stevens-us-ambassador-to-libya-dies-at-52/2012/09/12/b1c00cee-fcd0-11e1-8adc-499661afe377_story.html, 12 Eylül 2012.

Jane Deeb, M. (1991), *Libya's Foreign Policy in North Africa*, Westview Press, New York, ss. 6-10.

Leblond, M. (2017), *NATO Military Intervention in Libya: A Hit and Run Campaign*, Canada Forces College.

Lindsay, James M. (2012), "The Domestic Sources of American Foreign Policy" (Ed. McCormick, J. M.) *The Shifting Pendulum of Power Executive-Legislative Relations on American Foreign Policy*, ss. 223-238.

Mezran, K. and Varvelli, A. (2017), *Foreign Actor in Libya Crisis*, Atlantic Council, Milano.

NATO (April 1, 2011), NATO and Libya Operational Media Update.

Neumann, R. (2000), "Libya: A U.S. Policy Perspective", *Middle East Policy*, 7(2): 142-145.

Nmoma, V. (2009), "Power and Force: Libya's Relations With The United States" *Journal of Third World Studies*, 26(2): 137-159.

Notaras, M., Vesselin P. (2011), "UN The Responsibility to Protect", <https://unu.edu/publications/articles/responsibility-to-protect-and-the-protection-of-civilians.html>, Erişim Tarihi: 10.08.2020

Sawani, Y. M. (2014), "The United States and Libya: Turbulent History and Uncertain Future", *International Relations and Diplomacy*, 2(12): 783-793.

- Seymour M. H. (1987), “Target Qaddafi”, The New York Times Magazine, 1987, Şubat 22.
- Smith, T. (2003), “National Security Liberalism and American Foreign Policy”, (Eds., Cox, M., Ikenberry, J., and Inoguchi T.), *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*, Oxford University, Oxford, s. 85.
- Stimpson, Stimpson Study Group (May 2018), *Counterterrorism Spending, Protecting America While Promoting Efficiencies and Accountability*, <https://www.stimson.org/2018/counterterrorism-spending-protecting-america-while-promoting-efficiencies-and-accountability/>, Erişim Tarihi: 07.06.2020.
- The New York Times (2019), “U.S. Military Pulls Out of Libyan Capital as Rival Militias Battle”, April 7, 2019.
- Thompson, J. (2018), “Trump’s Middle East Policy”, CSS ETH Zurich, No. 233.
- Trifkovic, S. (2017), “Trump’s Foreign Policy a Victory for The Deep State”, Politeia, Belgrad, Sayı 13, ss. 28-52.
- Wadlow, J. (2018), *Dictators, Terrorists and Politics: American Foreign Policy Toward Libya in The Obama and Trump Administrations*, Wesleyan University, The Honors College.
- Warfally, M. (1988), *Imagery and Ideology in U.S. Policy Toward Libya (1969-1982)*, University of Pittsburgh, s. 155.
- White House (28 March 2011), Remarks by the President in Address to the Nation on Libya.
- White House (December 2017), National Security of The United States America.
- Yalçın, H. B. (2017), “Ulusal Güvenlik Stratejisi”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), İstanbul.
- Zoubir, Y. H. (2006), “The United States and Libya: From Confrontation to Normalization”, *Middle East Policy*, 13(2): 48-70.
- Zoubir, Y. H. (2005), The Radicalization of The Islamist Movement and Its Actions Against the Regime are Detailed, “Libye: Islamisme Radical et Lutte Antiterroriste,” *Revue Maghreb-Machrek*, No. 184, ss. 53-66.

Ömer Fatih Özkan, lisans eğitimine 2014 yılında Atatürk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde başladı. Lisans eğitimi sırasında Erzurum Diplomasi Akademisi bünyesinde Libya üzerine okuma ve araştırmalar yaptı. 2018 yılında Atatürk Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra aynı sene Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2019 yılında Lefke Avrupa Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tam burslu olarak yeni bir lisans eğitimine başladı. Halen uluslararası ilişkiler yüksek lisans ve hukuk fakültesi lisans eğitimine devam etmektedir.

Ömer Fatih Özkan started his undergraduate education at the Department of International Relations at Atatürk University in 2014. During his undergraduate education, he made studies on Libya within the Erzurum Diplomacy Academy. After graduating from Atatürk University in 2018, he started his graduate education at Karadeniz Technical University International Relations Department the same year. In 2019, he started a new undergraduate education at Lefke European University Faculty of Law with a full scholarship. He still continues his undergraduate education in international relations master's degree and law school.